

ОСОБЛИВОСТІ ПОВОЄННОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

УДК 159.944.4:612.8-009]:355.01-053.4/.67]:[364-785/-786:394.23](477-11)“20”

© *Тетяна ЮРОВА*

ЛІКАРНЯНА КЛОУНАДА ЯК ФОРМА КРЕАТИВНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕРАПІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЇ «ДІТЕЙ ВІЙНИ»

Війна на Сході України через масу стресогенних факторів, що пов'язані із загибеллю рідних та близьких, зміною місця проживання, побутовою невлаштованістю, істотно вплинула на психічне здоров'я не тільки учасників бойових дій, а й населення. Найбільш уразливими категоріями постраждалих стали діти й підлітки, їм потрібна комплексна реабілітація, важливе місце в якій посідають сучасні форми та методи креативної культурної роботи, зокрема й клоунотерапія.

Ключові слова: ПТСР, психотравма, діти, підлітки, культурологічне забезпечення, реабілітація, адаптація, лікарняна клоунада, клоунотерапія.

За статистикою, на підконтрольній українській владі території близько 11,5 тис. дітей і підлітків Луганщини й 17,4 тис. юних донеччан отримали статус дитини, яка постраждала від війни на Сході України [1; 2]. У понад 2 тис. дітей один із батьків військовослужбовець ЗСУ, який загинув під час виконання бойових завдань. Загалом 580 тис. українських дітей і підлітків, за оцінкою ЮНІСЕФ, постраждали від збройного конфлікту [3]. Усе це дає підстави упевнено констатувати, що проблема дитячої та підліткової реабілітації постраждалих унаслідок війни вийшла на державний рівень і потребує не тільки медично-психологічного впливу, а й привернення уваги та відповідної діяльності уряду, політиків, соціальних служб, культурологів, різних громадських і благодійних організацій. Для отримання швидких і позитивних результатів реабілітаційної роботи необхідними є нові підходи з широким використанням сучасних форм і методів, які надає креативна культурологічна терапія, що дедалі активніше входить у практику українських психологів, діячів культури та мистецтв, культурологів.

Тему ефективності лікувальної клоунади в лікувально-реабілітаційному процесі дітей та підлітків досліджували такі зарубіжні психологи, як

Л. Лінге, К. Форд, Г. Кортні-Пратт, Л. Теш, К. Джонсон, Т. Сіротіна, С. Міллер, М. Рочева [4–7]. Л. Картрайт вивчав реабілітаційні фактори в післявоєнному дитячому психоаналізі, серед яких важливу роль відводив лікарняним клоунам [8]. Вітчизняні науковці Г. Дубровинський, І. Литвиненко та О. Данілова, розглядаючи роль ігрової терапії в реабілітації дітей після спричинених війною травм, основну увагу зосередили на тренінгах [9; 10]. Важливий культурологічний аспект цього креативного методу роботи лікарняних клоунів із маленькими пацієнтами поки що не мав належного відображення у вітчизняних наукових дослідженнях, хоча вже від 2012 р. волонтерський рух лікарняної клоунади почав упевнено входити в соціокультурну та психологічну практику лікування й реабілітації українських дітей і підлітків.

Метою і завданнями статті є вивчення та аналіз практики лікарняної клоунади як форми креативної культурологічної терапії в лікуванні та реабілітації важкохворих і постраждалих від психотравм українських дітей та підлітків.

Термін і поняття «креативність» ввів у науковий обіг у середині ХХ ст. відомий творець «моделі структури інтелекту», американський психолог Дж.П. Гілфорд. У перекладі з латини «creatio» означає «створення», а «creative» – «творче, незвичайне». Тобто практично «креатив» – це вирішення будь-якої проблеми нестандартним і швидше навіть елегантним способом. При такому трактуванні креативність асоціюється зі свободою творчості й відсутністю тісних рамок у вирішенні широкого спектра завдань із безлічі галузей.

На жаль, нерідко психологи й культурологи, використовуючи цей термін стосовно психологічної реабілітації пацієнтів, звужують поняття, зводять його лише до арттерапії із застосуванням різних видів мистецтва. Така монополізація терміна ріднить їх із рекламниками 1990-х рр., які одними з перших запустили поняття «креатив» у сленговий професійний ужиток, прив'язавши його до рекламного бізнесу й асоціюючи з незвичайними слоганами, логотипами, зображеннями, текстами, відеороликами. У наш динамічний час поняття «креативність», на думку автора, набуває стосовно реабілітаційного процесу такого змісту, як «сміливість», «нетривіальність», «нетиповість», «нешаблонність», «неординарність», «нестандартність», «нетрадиційність», «новизна», «оригінальність», «використання своєрідних, несподіваних підходів у творчості за допомогою незвичного інструментарію та ресурсів». Такий підхід відповідає твердженням самого Дж.П. Гілфорда: «Креативність – це процес дивергентного мислення. Під креативністю слід розуміти здатність відмовлятися від стереотипних способів мислення» [11].

У такому трактуванні креативна терапія є піклуванням про емоційне самопочуття і психологічне здоров'я дитини, групи, колективу різноманітними засобами творчої діяльності. Тут на перший план виходять завдання загального, культурного і творчого розвитку, виховання, соціалізації.

До видів креативної терапії можна зарахувати клоунотерапію, бо вона передбачає введення особливих правил у взаємини дітей і дорослих, керівників

реабілітаційного процесу та його учасників. Задіяння клоунади як терапевтичного засобу відновлення травмованої психіки дитини заторкує відразу кілька аспектів особистісно-соціальної взаємодії в сучасному суспільстві. Це і гра, яка залучає маленьку людину до соціуму, й отримання емоційного задоволення, й організація дозвілля, і створення душевного комфорту та відчуття безпеки, бо дитина перебуває в обстановці довіри й доброзичливості [12, 270]. Усе це разом створює позитивну мотивацію до відновлення та одужання.

Госпітальна (лікарняна) клоунада (англ. Clown Care) – це нетрадиційна, унікальна і креативна форма надання соціально-культурологічної та психологічної допомоги дітям в умовах стаціонару. Цей вид терапії особливо важливий на самому початку перебування маленького пацієнта в стаціонарі, оскільки потрапляння в незнайоме соціально-культурне середовище з певним рівнем ізоляції, до незнайомих людей у білих халатах, може не тільки викликати емоційний стрес, психологічний дискомфорт, а й поглибити психотравму [13, 340–341]. У такому разі клоун (блазень, комік, паяц), знайомий практично кожному змалку, здатен виявитися містком між позитивними спогадами про минуле та формуванням довіри до нового статусу пацієнта. Лікарняний клоун виступає тоді в новому амплуа: не лише як розважальний персонаж, а і як постать підтримки травмованої дитини в її адаптації до нових умов. Своїм залученням до реабілітаційного процесу він розширює субкультуру медичного закладу, де основною виступає стереотипна особистість доктора або медсестри.

Донедавна поява клоуна в лікарняних установах була вкрай рідкісною і пов'язувалася переважно з різдвяними та новорічними святами або днями народження. У наш час інноваційне залучення цього розважально-ігрового персонажа як однієї з постатей культурологічного забезпечення психологічної реабілітації неповнолітніх, постраждалих від психотравм, надає йому нового, більш значущого статусу.

Світовій лікарняній клоунаді трохи більше ніж чверть століття. Утім, за такий короткий час цей вид креативно-ігрової терапії, будучи офіційно включеним до штатного розпису лікувально-реабілітаційних установ у Австрії, Ізраїлі, Канаді, США, Франції та деяких інших країнах, довів результативність спільної роботи клоунів із медичним персоналом у справі реабілітації дітей і навіть дорослих із ПТСР.

Одним із засновників лікарняної клоунади в Україні вважається польський громадянин Ян Томаш Рогала, який у 2006 р. переїхав із сім'єю до м. Дніпропетровськ (нині – м. Дніпро). У 2007 р. за особистою ініціативою під псевдонімом Ліхтарик він почав відвідувати дитячі відділення лікарень міста, а у 2012 р. виступив одним із натхненників і творців волонтерського проекту «Доктор Клоун» Благодійного фонду «Допомагаємо», спрямованого на психологічну підтримку та реабілітацію важкохворих дітей [14; 15].

У межах проекту здійснюється індивідуальна і групова допомога неповнолітнім пацієнтам у лікарняних стаціонарах, працює безкоштовна Школа лікарняної

клоунади, проводяться різні масові агітаційні та благодійні заходи (Додаток 1). Навчання в школі починається з 18 років і триває 69 місяців. Заняття відбуваються у двох групах один раз на тиждень за напрямками: акторська майстерність, пантоміма, міміка, фокуси, основи імпровізації, ораторське мистецтво, моделювання фігур із повітряних кульок тощо [16].

Один із засновників лікарняної реабілітаційної клоунади в Західній Україні – вчитель історії та правознавства з м. Рівне, згодом учасник АТО, Тарас Обоїста (Додаток 2), який іще в шкільні та студентські роки захоплювався театром, а будучи вчителем, вів у школі театральний гурток, займався анімацією [18]. У 2012 р. він із кількома однодумцями став ініціатором створення на Рівненщині лікарняної клоунади, тоді ще нового для країни напряму волонтерської діяльності. Невдовзі цей рух оформився як партнерська організація, що почала співпрацювати з місцевим Благодійним фондом «Скарбниця Надії», який надавав допомогу лікувальним установам, дітям з онкологічними захворюваннями, обмеженими можливостями, сиротам і позбавленим батьківського піклування.

Сьогодні тільки на Рівненщині в обласній дитячій лікарні, міській лікарні, у відділенні паліативної та хоспісної медицини Дядьковицької районної лікарні, у Рівненському обласному госпіталі ветеранів АТО/ООС (сmt Клевань) працює в режимі швидкої допомоги понад 20 ентузіастів, практично – професійних лікарняних клоунів, які готові у будь-яку годину дня чи ночі прийти на допомогу постраждалим і хворим. Такий режим роботи передбачає тісний контакт не тільки з медперсоналом, а й із психологами медичних установ. Комплексний підхід до забезпечення успішного лікування та реабілітації пацієнтів розширив і професійний склад команди лікарняної клоунади: крім акторів і аніматорів, задіяно було педагогів, культурологів, художників, людей інших творчих професій, менеджерів, соціальних працівників.

Взаємодія з лікарнями, благодійними організаціями та фондами стала однією з ключових позицій у діяльності волонтерів лікарняної клоунади. У різних містах України сьогодні вони співпрацюють із такими добродійними структурами, як БФ «Запорука», БФ «Крила надії», Фонд допомоги онкохворим дітям «Краб», БО «Благодійний фонд психологічної підтримки у кризових ситуаціях «Анкора»», БФ «Допомагаємо», БФ «Ти – АНГЕЛ», ВБФ «Крона», «Карітас України» та ін. [19].

Некомерційна ГО «Лікарняні клоуни України» (засновники – Марія Гавриловська та Наталія Бордзіловська) була створена у 2013 р. в м. Київ (Додаток 3) і вже з перших кроків своєї практичної діяльності зарекомендувала себе як ефективний засіб відновлення неповнолітніх після важких хвороб. Лікарняні клоуни працюють не самі собою, а через благодійні фонди, які допомагають медзакладам. Сьогодні дві київські творчі групи діють у чотирьох лікарнях: в Інституті раку за підтримки Фонду допомоги онкохворим дітям «Краб», у дитячій спеціалізованій лікарні «Охматдит» – спільно з МБФ «Таблеточки», ще у двох – співпрацюють із БФ «Запорука» та БФ «Допомагаємо» [20].

Хоч у наш час осередки лікарняних клоунів і самостійні незалежні організації відповідного типу створені практично в усіх великих містах України, потрапити до них не так просто. Відбір у професію має досить суворі критерії. І це виправдано, бо реабілітаційна робота відбувається не просто з маленькими, а ще й із хворими людьми. Щоб стати лікарняним клоуном, замало просто любити дітей і володіти неабиякими акторськими здібностями та комунікабельністю. Слід ще й уміти злагоджено працювати в колективі однодумців, де є представники різних спеціальностей: лікарі, психологи, соціальні працівники, а також батьки малюків і підлітків. Крім цього, потрібні високий потенціал креативності, вміння знаходити нестандартний вихід у складних ситуаціях. Варто також уміти «включати в собі дитину» й навпаки – відчувати в постраждалому рівного собі, бо діти із психотравмами нерідко дивляться на світ «дорослими очима».

Для оволодіння необхідними навичками роботи в системі реабілітації неповнолітніх ГО розробила спеціальний курс «Лікарняна клоунада», який передбачає безплатне навчання професії, репетиції, практикуми, тренінги, вчить різних аспектів взаємодії з кадровим та змінним контингентом медичних установ, орієнтує на постійне вдосконалення, допомагає напрацьовувати навички імпровізації [21].

Організація надає допомогу в реабілітації:

- у кризових ситуаціях під час тривалого лікування;
- під час агресивного медичного лікування у випадках поранень, ПТСР, онкології;
- за необхідності адаптації до нової, незвичної обстановки в стаціонарі;
- у передопераційний період і під час поступового виведення пацієнта з анестезії;
- з метою відволікання дитини під час медичних процедур і маніпуляцій (уколи, крапельниці, аналізи, фізіотерапія) для недопущення й нейтралізації лікувальних стрес-факторів;
- з метою поліпшення життєвого тону дитини, створення оптимістичного настрою і позитивного сприймання життя;
- у формуванні за допомогою гумору та сміхотерапії позитивного мислення, що через підвищення рівня ендорфінів сприяє зміцненню імунної системи організму та швидкому одужанню.

Діяльність «Лікарняних клоунів України» має два головні напрями:

1. Індивідуальний підхід до кожного постраждалого – робота в палаті: безпосереднє спілкування, інтерактив (інформаційний обмін), казки, фокуси, рольові ігри тощо.

2. Групова форма роботи в обладнаних госпітальних дитячих ігрових приміщеннях та куточках.

Практика довела одну з головних переваг креативної клоунотерапії – короткостроковість: уже після 510 занять прогрес у реабілітації пацієнтів, особливо неповнолітніх, стає дуже помітним.

В основі виступу клоуна – творча імпровізація, що дає змогу маленькому пацієнтові опинитись у центрі подій, стати активним героєм життєвої і водночас казкової вистави (Додаток 4).

Серед форм та методів роботи лікарняних клоунів головне місце посідає гра (ігротерапія). Вона допомагає дітям не тільки відволіктись, а й змінити сприймання дійсності, позбутися спогадів, жахів і фобій. Лікарняні клоуни активно використовують казкотерапію і театротерапію, яка сприяє перевтіленню дітей в образи їхніх героїв та ідеалів, відволікає від пригніченого стану, позбавляє стресів. Цьому також сприяють творча культурологічна терапія та різні традиційні форми арттерапії, як-от малювання, робота з піском, ліплення, аплікація тощо. Сміхотерапія, якій теж належить одне з провідних місць у реабілітаційній діяльності лікарняних артистів і аніматорів, гармонізує стан неповнолітніх пацієнтів, веселить їх, відволікає від постійного душевного та фізичного болю, страждань [22].

Способи та зміст роботи лікарняного й циркового клоунів мають масу принципових відмінностей, що пов'язано із цільовою аудиторією та ступенем контакту з дітьми. Лікарняні клоуни мінімально використовують грим, перуки, практично виключають маски, голосну мову, щоб дитина, втомлена від хвороби, відчула підтримку, побачила поруч живу доброзичливу і трохи казкову людину, не лякалася її, а довірилася. Сценічна дистанція в циркових колег, навпаки, передбачає більш агресивний грим, який краще сприймається на відстані, динамічність виступу, численні шумові ефекти, бо артисти арени позиціонують себе як аніматори, скоморохи й коміки, які прийшли веселити рухливу дитячу публіку.

У роботі лікарняних клоунів є певні нюанси й правила, як-от:

- не працювати з неповнолітніми без згоди їхніх батьків;
- не працювати з дитиною без її згоди;
- не заходити зі спини;
- враховувати зріст дитини, щоб не налякати її;
- не бути категоричними в спілкуванні;
- не нав'язувати своїх ігор, особливо на початку спілкування, а поспостерігати, чим займається дитина, і вже потім підключатися до її заняття;
- строго дозувати, особливо перші ігрові взаємодії;
- не фокусуватися емоційно на невдачах пацієнта під час гри й виконання завдання будь-якої складності [23].

Діяльність українських лікарняних клоунів дістала високу оцінку їхніх колег з Італії та Данії, які у 2010 р. відвідали Україну для обміну досвідом. Ось що написав Юрій Поліщук, представник громадської ради при МОЗ, член ради Рівненської обласної спілки учасників АТО/ООС, побачивши роботу лікарняних клоунів у госпітальній палаті: «Захоплююсь цими Людьми. Абсолютно щиро і відверто. Я бачив результати їх професійної роботи. Ви і зараз можете бачити, як в змучене хворобою маленьке тіло повертається ДИТИНА» [24]. Вітчизняні фахівці та їхні європейські колеги переконані, що професійна лікарняна

клоунада – необхідний складник кожного дитячого лікувального закладу. Слід додати: особливо тих лікарень, де проходять реабілітацію «діти війни».

Креативність у роботі лікарняних клоунів передбачає постійний пошук, оновлення форм та методів роботи, використання сучасних технологій, як це практикують «доктори-клоуни» Латвії [25]. У період вимушеного карантину у зв'язку з пандемією COVID-19, наприклад, благодійна організація «Dr. Klauns» запропонувала маленьким пацієнтам новітні формати лікарняної клоунади. Серед них індивідуальні та групові онлайн-спілкування з «доктором-клоуном», які пройшли успішну апробацію в дитячих відділеннях у м. Рига, Валмієра й Цесіс (Додаток 5). У межах цього проекту «Dr. Klauns», за домовленістю з фірмою «BITE Latvija», забезпечила лікувальні установи спеціальними електронними планшетами. Крім того, «Dr. Klauns» організувала для дітей і дорослих серію прямих ефірів і відеоскетчів у Instagram та Facebook для подолання «синдрому вимушеної госпіталізації» [26].

Клоун є доволі казковим персонажем, але стовідсоткову казку для хворих дітлахів створює жителька м. Денвер (США) Сара Інгл. Менеджер за освітою, вона на волонтерських засадах допомагає дітям, які перебувають на стаціонарному лікуванні. Дівчина переодягається в одну з дев'ятох принцес Діснея, співає, танцює, бавлячись із маленькими пацієнтами (Додаток 6). Їхня реакція була такою бурхливою, що навіть підштовхнула до заснування власної компанії «Princess Ever After». «Я ніколи не забуду того дня, – каже Сара, – коли мене попросили виступити для маленької дівчинки, яка святкувала початок перерви у лікуванні раку. Бачити, як її обличчя світиться, як вона співає зі мною, було просто неймовірним, і це був просто найдивовижніший день» [27].

Лікарняні клоуни України вносять свої неординарні рішення й креатив у роботу з дітьми. Традицією стає не тільки повсякденне стабільне обслуговування хворих неповнолітніх у стаціонарах, а й залучення до креативної лікарняної клоунади учасників різних фестивалів та шоу-проектів. У цьому сенсі показовим є Національний художній фестиваль «Кропивницький», який відбувається від 2017 р. У серпні – вересні 2018 р. вже в перші дні роботи цього дійства клоуни, його учасники з різних міст України, висадили «десант» в опікове відділення Кіровоградської обласної лікарні, у палати міської дитячої лікарні та Центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів м. Кропивницький [28].

Лікарняні клоуни спілкувалися з дітьми впродовж усього фестивального періоду (Додаток 7). Особливе враження на маленьких пацієнтів справили імпровізації коміків Сергія Демченка, Валентина та Надії Сальникових (Одеський ТЮГ), Мілени Компанієць (Театр на Чайній, м. Одеса), майстер-класи й ігрові заняття арт-терапевта Ольги Ковзікової та актриси плейбек-театру «Живе дзеркало» Наталії Шевченко (м. Харків).

Шість років війни на Сході України мають наслідком широке психотравматичне ураження значної кількості дітей і підлітків, що потребує державного підходу до їх психологічної реабілітації та максимального використання із цією

метою різних, зокрема і креативних, відновлювальних методів. Насамперед це стосується неповнолітнього контингенту з онкологією та «дітей війни», які зазнали психотравм, стали жертвами насильства, утратили рідних і близьких.

Практика лікування та реабілітації дітей із важкими хворобами, пораненнями, психологічними травмами та ПТСР в Україні й за кордоном показала високу ефективність професійної лікарняної клоунади як одного з видів креативної реабілітаційної терапії.

Робота лікарняних клоунів є необхідним складником лікувально-реабілітаційного процесу для дітей і підлітків, вона потребує офіційного оформлення та включення до штатного розпису кожного дитячого лікувального закладу системи охорони здоров'я України.

Додаток 1. Волонтерський проєкт «Доктор Клоун» – одна з перших громадських ініціатив створення лікарняної клоунади в Україні. А. Ініціатор та натхненник проєкту Ян Томаш Роґала (клоун Ліхтарик), 2019 р. [16]. Б. Робота команди дніпровських лікарняних клоунів у палаті дитячого стаціонару, 2018 р. [14]. В. Парад лікарняних клоунів на вулицях м. Дніпро на підтримку волонтерського руху надання психологічної допомоги важкохворим дітям, вересень 2017 р. [17].

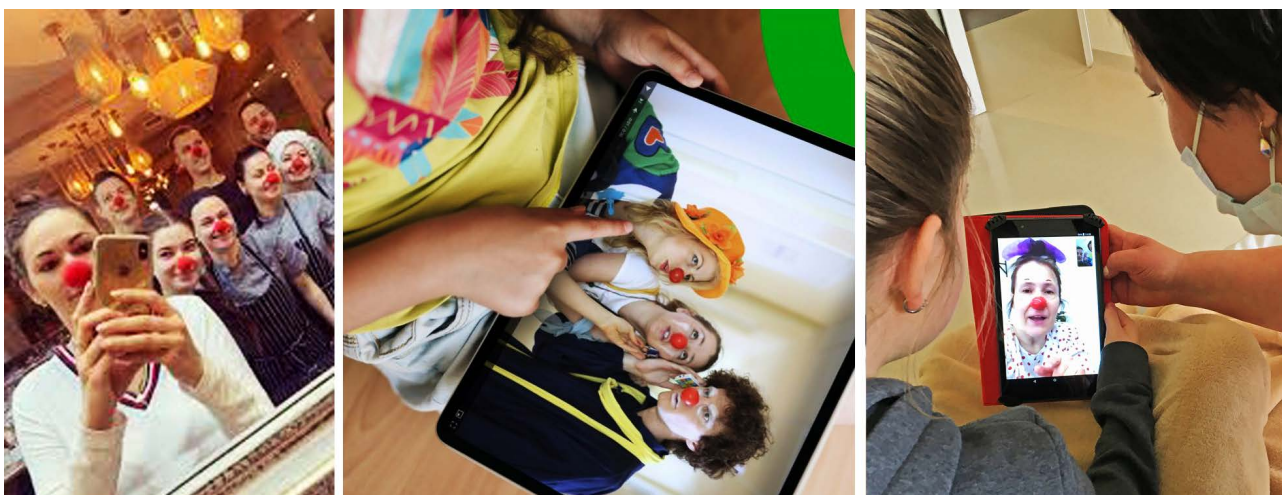
Додаток 2. Тарас Обоїста учасник АТО, один із засновників лікарняної реабілітаційної клоунади в Україні [18].

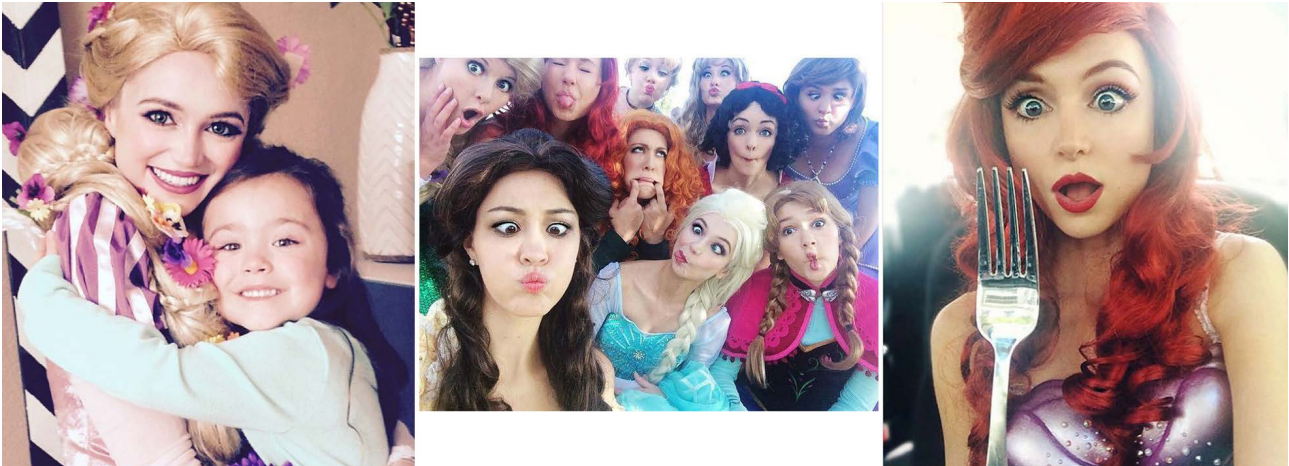
Додаток 3. Некомерційна ГО «Лікарняні клоуни України». Для роботи клоуном потрібні високий потенціал креативності, комунікабельність, вміння знаходити нестандартний вихід у складних ситуаціях [20; 21].

Додаток 4. Групові та індивідуальні форми роботи з хворими дітьми [21;23].

Додаток 5. Креативність у роботі лікарняних клоунів. Індивідуальні онлайн-спілкування з «доктором-клоуном», організовані латвійською благодійною організацією «Dr. Klauns» у період пандемії COVID-19, квітень 2020 р. [25; 26].

Додаток 6. Засновниця компанії «Princess Ever After» Сара Інґл в образах принцес Рапунцель, Ельзи (на груповому фото) й Аріель та її співробітниці, які розважають дітей у лікарнях на волонтерських засадах [27].

Додаток 7. «Десант» лікарняних клоунів із фестивалю «Кропивницький-2018» упродовж тижня працював у дитячих лікарнях міста [28].

Джерела та література:

1. Діти страждають від війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/318674>. – Назва з екрана.
2. Понад 17,4 тисячі дітей на Донеччині отримали статус постраждалих внаслідок воєнних дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3037434-ponad-174-tisaci-ditej-na-doneccini-otrimali-status-postrazdalih-vnaslidok-voennih-dij.html>. – Назва з екрана.
3. Падірякова Ольга. Українські діти війни: що дає офіційний статус і чому його мало хто отримує? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zmina.info/articles/ukrajinski_diti_vijni_shho_daje_oficijnij_status_i_chomu_jogo_malo_khto_otrimuje/. – Назва з екрана.

4. Linge L. *Magical attachment: children in magical relations with hospital clowns* // *The International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*. – 2012. – Vol. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ijqhw.net/index.php/qhw/article/view/11862>. – Назва з екрана.
5. Ford K., Courtney-Pratt H., Tesch L., Johnson C. *More than just clowns – Clown Doctor rounds and their impact for children, families and staff* / K. Ford, H. Courtney-Pratt, L. Tesch, C. Johnson // *Child Health Care*. – 2014. – September 18. – P. 286–296.
6. Сиротина Т.В. *Больничная клоунада как технология адаптации и реабилитации ребёнка в больничном учреждении* / Т.В. Сиротина, С.М. Миллер // *Baikal Research Journal*. – 2015. – Т. 6. – № 6.
7. Рочева М.А. *Больничная клоунада как средство психологической поддержки детей с онкологическими заболеваниями: магист. дисс.* / Рочева Мария Александровна. – Москва: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики». – 2012. – 68 с.
8. Cartwright L. “Emergencies of survival”: moral spectatorship and the “New vision of the child” in postwar child psychoanalysis / L. Cartwright // *Journal of Visual Culture*. – 2004. – Vol. 3 (1). – P. 35–49.
9. Дубровинський Г.Р. *Діти війни: дослідження явища психотравми під час військової агресії в Україні* / Г.Р. Дубровинський // *Український психологічний журнал*. – 2016. – № 1. – С. 16–26.
10. Литвиненко І.С. *Особливості психологічної допомоги молодшим школярам зі Сходу України, які пережили психотравму* / І.С. Литвиненко, О.В. Данілова // *Актуальні проблеми психології*. – 2015. – Т. 7. – Вип. 38. – С. 279–298.
11. Марков Сергей. *Джой Пол Гилфорд – один из основателей психологии творчества* // *GENVIVE / The Universe of Creative People* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://geniusrevive.com/dzhoj-pol-gilford-odin-iz-osnovatelej-psiologii-tvorchestva/>. – Назва з екрана.
12. Род М. *Психология юмора* / Род Мартин / Пер. с англ. под ред. Л.В. Куликова. – СПб.: Питер, 2009. – 480 с.
13. Hoff L.A. *People in crisis: understanding and helping* / Hoff Lee Ann. – San Francisco, Jossey-Bass Publishers, 1995. – 477 p.
14. Гречишкіна О. *Доктор Клоун і його команда* / Ольга Гречишкіна // *Голос України*. – 2016. – 3 листопада.
15. *Из Днепра хотят депортировать клоуна, помогающего детям* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dprchas.com.ua/dnepropetrovskaya-solyanka/iz-dnepra-khotyat-deportirovat-klouna-pomogayuschego-detyam>. – Назва з екрана.
16. *Проект «Доктор Клоун» / Некомерційний проект українського Благодійного фонду «Допомагаємо»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doctorclown.org/index_ukr.html. – Назва з екрана.
17. *По Днепру ходили клоуны, развлекающие детей в больницах города* / Команда «Доктор Клоун Днепр» ищет волонтеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dnepr.info/news/po-dnepri-hodili-klouny-razvlekaayushhie-detej-v-bolnitsah-goroda>. – Назва з екрана.
18. Шубец Віктор. *Як ветеран АТО заснував в Україні лікарняну клоунаду* // *Армія Inform* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2020/04/yak-veteran-ato-zasnivav-v-ukrayini-likarnyani-klounadu/>. – Назва з екрана.
19. *Оператори допомоги* // *Українська біржа благодійності* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ubb.org.ua/uk/operators/?ord=3#>. – Назва з екрана.

20. Лікарняні клоуни: «Ми йдемо до дітей не розважати їх, а допомагати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/interviews/22575/>. – Назва з екрана.
21. Лікарняні клоуни Київ. Доктор-клоун [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/pg/bolnichnyie.klouny.kiev/about/?ref=page_internal. – Назва з екрана.
22. Голубева Анастасія. Врaчi с красными носами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.proactive.in.ua/2019/09/18/vrachi-s-krasnymi-nosami/>. – Назва з екрана.
23. Больничные Клоуны Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/pg/medclown.ua/posts>. – Назва з екрана.
24. Поліщук Юрій. Чому Супрун має підтримати рівненських «Лікарняних клоунів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vse.rv.ua/article/comu-suprun-mae-pidtrimati-rivnenskih-likarnanih-klouniv.html>. – Назва з екрана.
25. Плавока Инна. Доктора-клоуны придумали новый формат больницы клоунады и продолжают помогать детям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chaika.lv/2020/04/05/doktora-klouny/?cn-reloaded=1>. – Назва з екрана.
26. LSM.lv Bērni satura redakcija. Dakteri klauni izmēģina jaunus formātus bērni atbalstīšanai karantīnas laikā [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/dakteri-klauni-izmegina-jaunus-formatus-berni-atbalstisanai-karantinas-laika.a354169/>. – Назва з екрана.
27. Greaves Kayla. Sarah Ingle Proves She Is A Real-Life Disney Princess With Beautiful Costumes. The Huffington Post Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.huffingtonpost.ca/2016/02/09/sarah-ingle-disney-princess_n_9193998.html. – Назва з екрана.
28. Десант клоунів з фестивалю «Кропивницький» навідався до дітей у лікарні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://persha.kr.ua/news/life/167962-desant-klouniv-z-festyvalyu-kropuvnytskyj-naviidavsya-do-ditej-u-likarni/>. – Назва з екрана.

© **Татьяна ЮРОВА**

БОЛЬНИЧНАЯ КЛОУНАДА КАК ФОРМА КРЕАТИВНОЙ КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ В РЕАБИЛИТАЦИИ «ДЕТЕЙ ВОЙНЫ»

Война на Востоке Украины из-за массы стрессогенных факторов, связанных с гибелью родных и близких, изменением места жительства, бытовой необустроенностью, существенно повлияла на психическое здоровье не только участников боевых действий, но и населения. Наиболее уязвимыми категориями пострадавших стали дети и подростки, нуждающиеся в комплексной реабилитации, важное место в которой занимает использование современных форм и методов креативной культурной работы, в том числе клоунотерапии.

Ключевые слова: ПТСР, психотравма, дети, подростки, культурологическое обеспечение, реабилитация, адаптация, больничная клоунада, клоунотерапия.

© **Tetiana YUROVA**

THE WORK OF CLOWNS IN HOSPITALS AS A FORM OF CREATIVE CULTURAL THERAPY IN THE REHABILITATION OF “CHILDREN OF THE WAR”

The war in the East of Ukraine through a lot of stressful factors significantly affected the mental health of not only combatants, but also the population. The most vulnerable categories among the victims were children and adolescents who need comprehensive rehabilitation, where the use of modern forms and methods of creative cultural work, including such as clown therapy, occupies an important place.

Attracting clowning as a therapeutic tool for restoring a wounded and damaged psyche of a child affects several aspects of personal-social and cultural interaction in modern society. This is a game that contributes to the adaptation of a small person in society. This is getting emotional satisfaction and a form of organizing leisure activities. It is also the creation of mental comfort and a sense of security, as the child is in an atmosphere of trust and kindness. Together, it creates a positive motivation for rehabilitation and health.

This type of therapy is especially important at the very beginning of the placement of a small patient in a hospital, since getting into an unfamiliar socio-cultural environment can cause not only emotional stress, psychological discomfort, but also lead to a deepening of psychological trauma. With his participation in the rehabilitation process, the clown expands the subculture of the medical institution, where the stereotypical personality of the doctor or nurse acts as the main figure.

World medical clowning is a little over a quarter century. Nevertheless, in such a short time, this type of creative game therapy has already been officially included in the staff list of treatment and rehabilitation institutions in Austria, Israel, Canada, the USA and France, where it has proved its effectiveness in the rehabilitation of children and even adults affected by psychological injuries.

The participation of clowns in the treatment and rehabilitation of children in Ukraine began in 2012 and received the greatest development in the cities of Dnipro, Rivne, Kiev, Lviv, Odessa, Kharkov. In Rivne, the founder of the Doctor Clown movement was a member of the ATO, a war veteran Taras Oboista. Today, volunteers collaborate with doctors, psychologists and charitable foundations. They work in children's hospitals, help children with PTSD, carry out training for those who want to master clowning in special courses and schools, and conduct various massive creative events to support their movement. In the arsenal of hospital clowns there are group and individual forms of work, methods of game therapy, art therapy, therapy with theater, creativity, fairy tales, laughter. The main focus is on children and adolescents with oncology, severe burns and injuries, as well as those who have suffered psychological trauma caused by the war. Ukrainian clowns not only study and use the experience of foreign colleagues, especially from the USA and Latvia, but also themselves introduce such new forms of work as the “Hike hospital clowns” in children's hospitals during cultural and art festivals.

The work of hospital clowns has shown its effectiveness in the treatment and rehabilitation of children and adolescents, which requires official registration and inclusion in the staffing table of each children's medical institution of the healthcare system of Ukraine.

Keywords: PTSD, psychological trauma, children, adolescents, cultural support, rehabilitation, adaptation, hospital clowning, clown therapy.